

Het wereldbeeld van Hildegard van Bingen

Hildegard van Bingen (1098-1179) was op zijn zachtst gezegd een opmerkelijke vrouw. Zij was het tiende kind van graaf Hildebert van Bermersheim en dus werd zij aan de Heer gegeven. Dat betekende dat zij op achtjarige leeftijd intrad in het klooster. Dat was de start van een indrukwekkende loopbaan waarin zij o.a. een eigen klooster stichtte, maar zij moest wel opboksen tegen het mannenbolwerk van de kerk. En dat deed ze met succes. Zij is op meerdere terreinen actief geweest. Zo hield zij zich bezig met de geneeskunde en schreef daar twee boeken over: 'Physica' en "Causea et Curea", beide ontstaan in de periode 1150-1160. Ook is zij de oudst van naam bekende componist van kerkmuziek (op CD te verkrijgen). Maar zij is vooral bekend door de visioenen, zij meldt dat ze op driejarige leeftijd al een helder licht zag. De visioenen zijn gebundeld in drie werken: 'Scivas' (1151/52), 'Liber Vitae Meritorum' (1158-1163) en 'Liber Divinorum Operum' (1163-1173/74). Hildegard was een mystica, en zij is ook in protestantse kringen niet onopgemerkt gebleven getuige een lovend artikel in het Reformatorisch Dagblad van 5 dec 2012.

In de werken van Hildegard van Bingen komen regelmatig opmerkingen voor over de opbouw van onze wereld (kosmos), en die zijn hier gebundeld. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat zij de wereld bekeek door een nogal gekleurde bril, gevoed door het besef dat de mens een afspiegeling is van de kosmos. Hiernavolgend zijn deze opmerkingen weergegeven, gebundeld per onderwerp. Er worden de volgende afkortingen gebruikt: H = Hildegard, CC = Causea et Curea, Sc = Scivias, LV = Liber Vitae Meritorium, LD = Liber Divinorum Operum. De nummering van de paragrafen/hoofdstukken is als in de geraadpleegde bronnen. Dat betekent dat in CC de nummering doorlopend is in het hele werk, in de andere werken is de nummering per boek/visioen/hoofdstuk. In Physica zijn geen relevante opmerkingen gevonden, in de andere vier werken wel

1. De vorm van de wereld (kosmos).

In Sc wordt de wereld vergeleken met een ei (Sc 1:3). Dat beeld was in die tijd niet ongebruikelijk, maar H geeft er wel haar eigen invulling aan. Later wordt de wereld vergeleken met een wiel (LV 3:45, LD 1:2:1). H geeft echter toe dat beide beelden incompleet zijn, omdat de echte vorm van de wereld die van een draaiende bol is [globus] (LD 1:2:3). Zo is ook al gesproken over een wereldsfeer (LV 1:34), en de rondheid van het firmament is vergelijkbaar met de rondheid van een mensenhoofd (LD 1:4:16).

2. De opbouw van het firmament (zie figuur).

Het firmament omvat het vuur, de zon, de maan, de sterren, en de winden (CC 1:18). De opbouw is als volgt van buiten naar binnen (LD 1:2:1):

- 1: een ring van helder vuur
- 2: een ring van donker vuur
- 3: een ring van heldere ether
- 4: een ring van vochtige lucht
- 5: een ring van witte, dichte lucht
- 6: een ring van dunne lucht met de wolken

1 en 2 vormen samen eigenlijk één ring, net als 4 en 5.

De totale dikte van de ring met de wolken (6) is gelijk aan de diameter van de aarde (LD 1:2:1, 13), of ook wel gelijk aan de afstand van het aardoppervlak tot het ondereinde [infimum finem], en deze is ook gelijk aan de totale dikte van de andere 5 ringen (LD 1:4:53). De totale diameter van het firmament is dus gelijk aan 5 aarddiameters.

De sterren vormen de begrenzing van het firmament (CC 1:33). Evenwel merk H later op dat er maar 16 sterren op de buitenrand van het firmament staan (LD 1:2:1, 39), de andere sterren bevinden zich in de ringen 3-6 van ether en lucht (LD 1:2:40, 43). Ook wordt gemeld dat er veel sterren rond de zon zijn (CC 1:8)

3. De planeten.

Let op: in de oudheid werden de zon en de maan ook tot de planeten gerekend.

Er is onduidelijkheid ontstaan door een opmerking dat de zon in het midden van het firmament staat

(CC 1:20). Dit hoeft niet te wijzen op een heliocentrisch beeld, het kan ook gewoon betekenen dat de zon de middelste is van de planeten als in het Ptolemaeische beeld. Latere opmerkingen bevestigen dat.

Er zijn in totaal 7 planeten (CC 1:26), daarvan zijn er 3 in de kring van helder vuur, 1 in de kring van donker vuur, en 3 in de kring van ether (LD 1:2:1, 4, 8, 31, 33)

De 5 'echte' planeten worden beschreven met een naam die nergens anders voorkomt (CC 1:35, 36).

De meest waarschijnlijke betekenis is als volgt:

- PAUPER, "de arme", dichtst bij de maan = Mercurius
- COMES, "metgezel", Avondster = Venus
- DIVES, "de rijke", achter de tweede = Mars
- OCULUS, "oog", de oudste = Jupiter
- PUPILLA, "pupil", achter de oudste, veroorzaakte de zondvloed = Saturnus

Opmerkingen:

1. De naam 'Avondster' (Vesper) wordt vanouds gebruikt voor de planeet Venus wanneer die alleen na zonsondergang zichtbaar is, en de benaming 'Morgenster' (Lucifer = lichtbrenger) wanneer die alleen voor zonsopgang zichtbaar is.

2. In de oudheid werden de planeten Venus en Mercurius al beschreven als 'de begeleiders van de zon' (bijv. al door Cicero).

3: In de klassieke astrologie wordt Saturnus beschouwd als de veroorzaker van de zondvloed.

H maakt een cryptische opmerking waaruit kan blijken dat 'Pauper' en 'Oculus' voor de zon langsgaan (CC 1:35). Dat kan een vergissing zijn, want alleen Venus en Mercurius gaan af en toe voor de zon langs, of het betekent mogelijk iets heel anders.

De zon bevindt zich in de kring van donker vuur (LD 1:2:33), en de maan in de kring van ether (LD 1:2:31).

Verder lezen we: de zon beschijnt de maan (CC 1:21), een eclips ontstaat doordat de maan wordt bedekt (CC 1:25), en de planeten staan in dienst van de zon (LV 5:74)

4. De vorm van aarde.

Hierover is geen discussie, de aarde is een bol [globus]. Dat wordt meerdere keren expliciet gemeld (Sc 1:3; LD 1:2:13; 1:4:90, 91).

Er zijn ook indirecte aanwijzingen:

- In de winter schijnt de zon feller onder de aarde (CC 1:12)
- Er is lucht rondom de aarde (LV 1:29)
- Er is water om de aarde (LV 1:34)
- De zon kan ook onder de aarde (LV 1:55)
- De leegte [vacuitas] boven de aarde is dezelfde leegte als die onder de aarde (LD 1:4:2)

5. De positie van aarde.

Hier is een inconsistentie. In CC meldt H dat de aarde klein is en niet in het midden van het firmament staat maar lager. Dat uit zich dan daarin dat het in het zuiden warmer is dan in het noorden (immers dat is dicht bij de baan van de zon) (CC 2:96)

In alle andere werken is de aarde in het midden (Sc 1:3; LV 1:34; LD 1:2:13; 1:4:80, 83) en wordt op zijn plaats gehouden door de elementen (Sc 1:3).

6. De bewoonbare wereld

Er zijn op aarde onbewoonbare delen door grote hitte of kou (LD 1:4:88)

In LD 2 gaat H uitgebreid in op de bekende, bewoonde wereld [Orbis] en dat geeft een nogal complex beeld. De rondheid van de aarde [rotunditatem terrae] is verdeeld in 5 delen: Noord, Oost, Zuid, West en Midden (LD 2:1,2). De noord- en zuidoorden zijn ieder weer onderverdeeld in 3 delen, maar deze zijn onbewoonbaar door hitte, kou of slangen (LD 2:4). Het oostdeel is licht, en het westdeel is donker, maar er wordt niet vermeld of deze bewoonbaar zijn. Het middelste deel is verdeeld in drie delen die de bekende klimaatzones vormen: in het noorden een koude onbewoonbare zone, in het zuiden een hete onbewoonbare zone, en in het midden een bewoonbare zone met gematigd klimaat (LD 2:5).

7, Diversen.

- Er zijn precies vier elementen (aarde, water, licht, vuur), (CC 1:7, 2:74, LV 2:39, 6:37).
- Opmerkelijk is dat er later wel over het vijfde element (ether) wordt gesproken (LD 1:4:3).
- De aarde heeft ook vier hoeken (LV 2:39, 6:3), er zijn vier delen (LD 1:3:3) en vier winden (LD 1:4:4, 49, 93), en er zijn 4 x 4 hoofdsternen (LD 1:2:1, 39)
- De winden worden veroorzaakt door de zon en de maan (LD 1:3:8).
- De hel ligt in het uiterste noorden, buiten het firmament (LD 1:4:12).

8. Invloed van de kosmos.

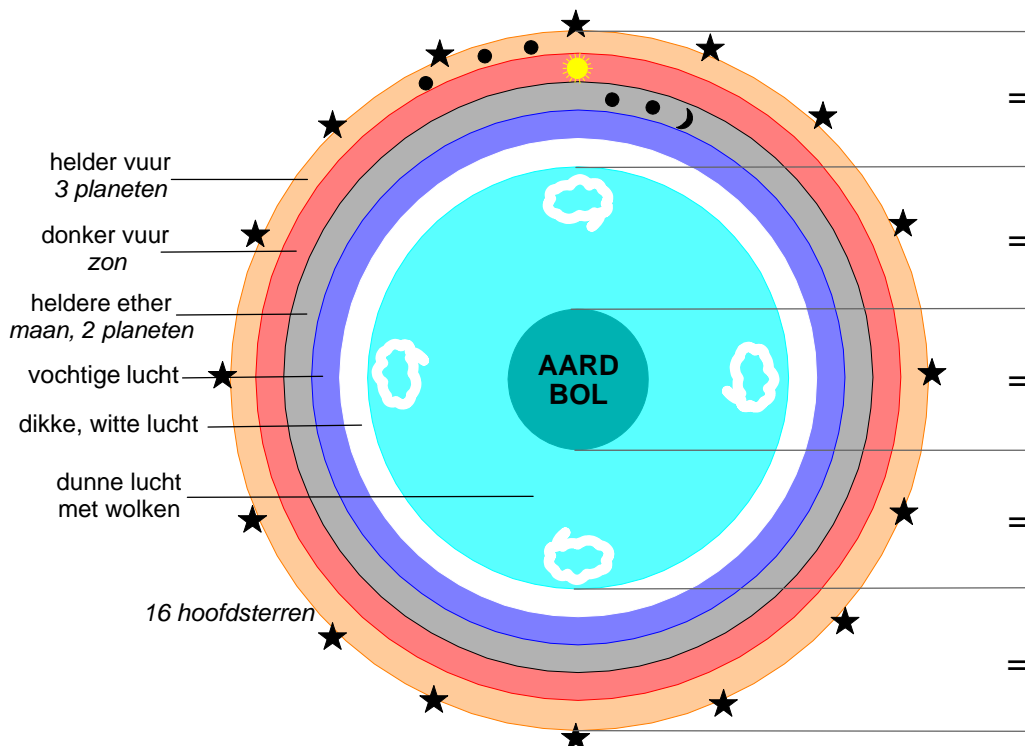
H zet zich duidelijk af tegen de astrologie. De sterren betekenen niets, alleen Gods wil telt (CC 1:41); de sterren kennen niet de toekomst of de gedachten van een mens (CC 1:34).

Dit staat echter in schril contrast met de rest waarin wel degelijk over een invloed van bijvoorbeeld maan en sterren wordt gesproken (CC 1:34-37). Zo wordt bijvoorbeeld vermeld dat een zonsverduistering een slecht voorteken is (LD 1:2:32). En H geeft zelfs een uitgebreide beschrijving van de aard van zowel man als vrouw afhankelijk van de dag in de maancyclus waarop ze zijn verwekt (CC 5:493-522). Het kan zijn dat H bedoelt dat er kennelijk wel een relatie bestaat, maar dat die niet noodzakelijkerwijze door de maan zelf is/wordt veroorzaakt.

Conclusie

Hildegard van Bingen kan zonder probleem worden omschreven als een extreem-religieus persoon, die zich vermoedelijk weinig aantrok van de gevestigde orde. Daarom is het interessant te concluderen dat in haar werken het vertrouwde Ptolemaeïsche wereldbeeld doorklinkt. Het enige verschil vormen de vaste sterren die in het klassieke beeld buiten de sfeer van Saturnus staan, maar bij Hildegard op meerdere plekken voorkomen. Ook vinden we de klassieke klimaatzones weer terug al heeft Hildegard die wel flink verstoopt.

W. C Emmens, Hoewelaken. 2017

Figuur: de kosmos volgens Hildegard van Bingen.